

Zichtlijnen

UITGAVE VERENIGING VOOR PODIUMTECHNOLOGIE

SEPTEMBER 2014 | NUMMER 156

**De techniek
van Laika**

**Geluid Koninklijk
Concertgebouw**

**Picnic 'een must
voor technici'**

**Auteursrecht voor
lichtontwerpen**

Wood and Canvas

Conferentie bepleit het
behoud van toneelmachinerie
als cultureel erfgoed

Moet de historische toneelmachinerie in de Antwerpse Bourla schouwburg wijken voor moderne techniek? De conferentie Wood and Canvas toonde hoe de installaties werken en stelde alternatieve oplossingen voor. | DOOR: GERRBAND BORGDORFF |

Onder de titel *Wood and Canvas (and rabbit glue) in the Modern Times* organiseerde OISTAT in juni samen met York University (Canada) een conferentie over de historische theatertechniek zoals die nog steeds te vinden is in de Bourla Schouwburg in Antwerpen. Aanleiding was het plan van de gemeente Antwerpen om de Bourla Schouwburg ingrijpend te verbouwen en geschikt te maken voor de wensen van de huidige bespeler, Toneelhuis. De voorgenomen verbouwing omvat het verwijderen van de gehele (houten) toneelmachinerie, zowel de hijsinstallaties als de ondermachinerie.

De Bourla Schouwburg is een van de belangrijkste historische theaters van België. Het theater is in 1834 gebouwd door Pierre Bourla, stadsarchitect van Antwerpen. In 1865 werd de zaal herontworpen en vergroot onder leiding van Peter Dens. De zaal werd voorzien van veel bladgoud en kreeg de uitstraling van Franse operatheaters uit die tijd. Het halfronde entreegebouw met de grote foyer met beschilderd plafond en de originele houten toneelmachinerie zijn bij deze verbouwing onaangetast gebleven en ook nu nog volledig behouden. De plannen om die machinerie te slopen trokken

internationaal de aandacht. Perspektiv, de associatie van historische theaters in Europa, nomineerde de toneelmachinerie van de Bourla als een van de zeven meest bedreigde locaties van cultureel erfgoed. Europa Nostra, de Europese erfgoedorganisatie die deze lijst samenstelt, bevestigde die status onlangs, wat reden was voor enige internationale ophef en dus voor het organiseren van een conferentie over historische theatertechniek. Het is natuurlijk leuk en interessant om te zien hoe theatertechniek er pakweg 150 jaar geleden uitzag, maar nog veel leuker en interessanter om te zien in hoeverre die

Met 1:4 schaalmodellen van de toneelmachinerie werd de werking gedemonstreerd. | FOTO'S: LINKS © MISAKO OGAWA, RECHTS © STEFAN GRAEBENER |

Hout en touwen: de toneelmachinerie in de Bourla. | FOTO'S: LINKS © LOUIS JANSSEN, RECHTS © TORSTEN NOBLING

technieken nu nog bruikbaar zijn. We zijn geneigd om te denken in termen van vooruitgang en verbetering. Moderne technieken zijn dus beter dan oude technieken. Oude technieken vereisen veel mankracht, zijn luidruchtig en zorgen voor trage en knullige changementen en effecten. Alleen met behulp van moderne technieken zijn we in staat om hedendaagse voorstellingen te maken. Het is daarom interessant dat de focus van de conferentie vooral gericht is op het hedendaags gebruik van historische technieken. Omdat het lastig is om je een goede voorstelling te maken van deze oude technieken hadden de organisatoren gezorgd voor een rondleiding en enkele schaalmodellen. De conferentie begon met een rondleiding in de Bourla Schouwburg zelf. Het moge waar zijn dat de bespelers van het theater kiezen voor verwijdering van de oude installaties, het is ook waar dat ze direct bereid waren om gastvrijheid te bieden aan een conferentie die gericht is op instandhouding van die installaties.

Schaalmodellen en schuine vloer

Een rondleiding geeft een goed 1:1 beeld van de schaal van de installaties, maar laat niet zien hoe de machinerie gebruikt kan worden. Daarom waren er ook 1:4 schaalmodellen van de hijsinstallatie en van de schuiven waarmee horizontale decorchangements kunnen worden gemaakt. Met deze modellen konden de deelnemers zelf voelen en zien hoe alle mogelijke bewegingen worden uitgevoerd, zowel horizontaal als verticaal. Ook was

er een 1:10 schaalmodel van het toneel en de ondertonelen van de Bourla, inclusief de gehele ondermachinerie. De maker van dit model, Jerome Maeckelbergh liet tijdens een even grappige als informatieve presentatie zien, dat het met behulp van de machinerie eenvoudig is om draaischijven te laten bewegen over het toneel en tegelijk te laten draaien. Decorstukken kunnen in twee richtingen worden bewogen en tegelijk kunnen panelen op en neer worden gelaten. Al deze bewegingen worden niet gehinderd door de schuinoplopende vloer van het toneel, ze worden juist mogelijk gemaakt door de helling van de toneelvloer. Ook dat laatste is interessant, want in de laatste vijftig jaar zijn bijvoorbeeld vrijwel alle toneelvloeren in Nederland horizontaal gemaakt. Tot voor kort waren er nog twee vloeren met een helling: Kunstmin Dordrecht en Stadsschouwburg Amsterdam. Inmiddels is de restauratie van Kunstmin vrijwel voltooid en onderdeel van die operatie is het horizontaal maken van de toneelvloer. De Stadsschouwburg Amsterdam is daarmee het laatste theater met een schuin oplopende vloer. Ook in het buitenland is het gangbaar om bij renovatie de toneelvloer horizontaal te maken, maar er zijn uitzonderingen. Een presentatie van theateradviseur Peter Ruthven Hall liet zien dat in Groot-Brittannië de schuine vloer nog gangbaar is. Sterker, dat geldt ook voor sommige nieuwe theaters en zelfs voor theaters zonder eigen gezelschap. Kennelijk is de helling voor reizende gezelschappen niet bezwaarlijk.

Verrassend stil

Het was voor vrijwel alle deelnemers verrassend om te zien dat gangbare opvattingen over oude technieken geen stand houden. Het klopt dat ze enige mankracht vereisen, maar veel minder dan bijvoorbeeld een handtrekkenwand. Door een eenvoudige overbrenging met behulp van grote houten trommels, is de benodigde kracht relatief beperkt. De installaties blijken ook verrassend stil. Bij de hijsinstallatie is het geluid van de omloopschijven eigenlijk het enige wat hoorbaar is. De ondermachinerie, met schuivende panelen, draaischijven en personenliften is al even stil. Hout dat over hout schuift blijkt niet te haperen en te schuren, maar vooral snel en gemakkelijk te glijden. Ook het idee dat changementen traag zijn en er knullig uitzien blijkt gebaseerd op een misverstand. Changementen gaan vrijwel even snel als met een moderne trekkenwand. De bouwers van de 1:4 modellen kwamen er tot hun eigen verrassing achter, dat er voor bewegingen tijdens een voorstelling geen trekkracht nodig is. Die trekkracht is alleen nodig tijdens de voorbereiding. Ter voorbereiding van een beweging wordt een tegengewicht opgehesen. Zodra de beweging wordt vrijgegeven verloopt zij vanzelf. Om te zorgen dat de beweging soepel verloopt hoeft alleen een beetje te worden afgeremd. Dat kost geen kracht en de beweging verloopt vlot en zonder geluid. Zowel de presentatie van het schaalmodel als een zeer interessante lezing door de Duitse theateradviseur Reinhold Daberto maakten duidelijk dat ►

met de oude technieken changementen en effecten werden uitgevoerd, die met behulp van de meest moderne technieken vrijwel niet te reproduceren zijn, althans niet met de technieken die in de meeste theaters voorzien zijn. Het probleem is dan ook niet, dat de oude technieken onvoldoende mogelijkheden bieden voor een modern gezelschap, het probleem is veel eerder dat de moderne ontwerpers en technici onvoldoende kennis hebben van de werking en de mogelijkheden van de oude technieken.

De plannen voor de Bourla

Daarmee is overigens niet gezegd dat een gezelschap als Toneelhuis dan maar moet gaan werken met de houten machinerie van de Bourla Schouwburg. Toneelhuis is een reizend gezelschap en je kunt moeilijk van ze eisen dat ze voorstellingen bouwen die gebaseerd zijn op de veelzijdige en flexibele techniek van het eigen theater, terwijl ze zich op de reis moeten 'behelpen' met de technieken die tegenwoordig gangbaar zijn. Een vooraanstaand gezelschap dat internationaal succesvol is, moet in het eigen theater kunnen beschikken over de technieken die gangbaar zijn in de internationale theaters waar het speelt. De vraag is natuurlijk of dat automatisch betekent dat de machinerie in de Bourla dan maar moet worden opgeofferd, wat het voornemen is van de gemeente Antwerpen. Als die plannen doorgaan verdwijnt de gehele hijsinstallatie, wordt het toneel met de ondertonelen gesloopt en vervangen door een rechte vloer. Om de zichtlijnen (enigszins) te herstellen wordt de zaalvloer opnieuw opgebouwd. De nieuwe vloer sluit direct aan op het balkon. Dat

gaat ten koste van de zijloges, maar de ingreep is noodzakelijk om de overgebleven plaatsen zicht te bieden op het toneel. De wens is om een speelvlak te creëren van 14 x 14 meter. Begrijpelijk, want in veel theaters waar Toneelhuis speelt is dat speelvlak voorhanden. Maar in de Bourla is een dergelijk speelvlak niet realistisch want de toneelopening is slechts 10,53 meter breed. Vrijwel niemand in de zaal zal in staat zijn om het gehele speelvlak van links tot rechts te overzien.

Opslaan van de machinerie

Er wordt overwogen om de machinerie tijdelijk op te slaan en op enig moment tentoon te stellen in een museum. Dat klinkt sympathiek, maar is niet realistisch. Geen van de bestaande musea heeft ruimte voor een dergelijke installatie en voor een nieuw museum is geen geld. Bovendien is het gebruik van de installatie gekoppeld aan het geven van voorstellingen. Er is dus niet alleen een toneeltoren nodig, er moet ook een zaal aan vast zitten. Dat is nu allemaal voorhanden en dat ben je onherroepelijk kwijt als je de installatie verwijdert uit het huidige theater.

De alternatieven

Een andere mogelijkheid is natuurlijk om de installatie op te knappen en weer te gaan gebruiken. Niet als museum, maar als modern theater. Dat zou heel goed kunnen betekenen dat Toneelhuis op zoek moet naar een andere locatie. Dat zou jammer zijn, want een stadsgezelschap verdient een plaats in het hart van de stad. Het zou ook kansen bieden. De Antwerpse Stadsschouwburg ligt op honderd meter van de Bourla en zou heel goed geschikt

gemaakt kunnen worden voor het Toneelhuis. De oude haven van Antwerpen waar het schitterende Museum aan de Stroom (MAS) van architecten Neutelings Riedijk is gebouwd, is een broedplaats voor nieuwe artistieke initiatieven. Het zou een prachtige plek zijn voor een stadsgezelschap om zich te vestigen. Ook voor de Bourla zou een nieuwe bestemming nieuwe kansen opleveren. De oude installaties moeten werkend worden gemaakt, maar de benodigde investering is gering en de kosten van onderhoud kunnen laag blijven. Voor de stad betekent eerherstel van de oude machinerie een interessante toeristische attractie.

We zijn gewend geraakt aan het slopen van oude machinerie ten gunste van een moderne uitrusting. Modern publiek verwacht immers een moderne installatie. Met die oude troep kun je niet verwachten iemand te boeien. Die opvatting is aan herziening toe. We vinden het normaal dat een orkest dat 18e eeuwse muziek ten gehore brengt, gebruik maakt van authentieke instrumenten. Niemand verwacht dat de muziek 'stoffig' zal klinken zonder gebruik van moderne instrumenten. Waarom verwachten we dat dan wel in het theater? Tijdens de conferentie bleek dat de belangstelling voor de oude installatie juist enorm was. Niet alleen bij de deelnemers aan de conferentie, maar ook bij voorbijgangers. Groepen kinderen en toeristen die langslieden waren meteen gegrepen door de installaties en wilden allemaal graag zelf uitproberen wat er mogelijk was. De installaties spraken direct tot de verbeelding. Is dat niet wat we in het theater proberen te bereiken? ◀

De Bourla schouwburg | FOTO: © STEFAN GRAEBENER | en presentatie door Jerome Maeckelbergh met 1:10 schaalmodel. | FOTO: © TORSTEN NOBLING |